

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14556447>

TUPROQ UNUMDORLIGINING AHAMIYATI VA UNI OSHIRISH CHORALARI

Abdumurodov Javohir Maxmud o‘g‘li

Mamarajabova Nasiba Nurbek qizi

Termez davlat muxandislik va agrotexnologiyalar unversiteti talabasi.

javohirmurod7@gmail.com

ochildiyevamuhabbat1985@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola tuproqning fizikaviy, kimyoviy va biologik xususiyatlari, tuproqning qishloq xo‘jaligida va ekologik tizimda tutgan o‘rnini yoritadi.

Kalit so‘zlar. Tuproq, tuproq hosil bo‘lishi, unumdorlik, kompost, agroruda.

Abstract. This article discusses the physical, chemical, and biological properties of soil, and its role in agriculture and the ecological system.

Keywords. Soil, soil formation, fertility, compost, agro-minerals.

KIRISH.

Tuproq –litosfera yuza qatlamini har xil omillar va organizmlar natijasida o‘zgarishidan shakllangan va genetik jihattan o‘zaro bog‘liq gorizontlardan tashkil topgan tabiiy tuzilma hisonlanadi. Tuproqning nuragan tog‘ jinsdan yoki ona jinsdan farqi unumdorligidadir. Tuproq turli omillar (iqlim, ona jins, flora va fauna, relief, vaqt va antropogen omill) ta‘sirida shakllanadi [12].

Yerning yuza qatlamidagi tog‘ jinslari yog‘ingarchilik, havo harorati, kislarod, korbanat angidrid, mexanik kuchlar, suv va unda erigan moddalar,

mikroorganizmlar (yo'sin, lishayniklar) faoliyati natijasida yemiriladi yani nuraydi. Nuragan jinslar, maydalanib g'ovaklik qatlam hosil qiladi va ushbu nuragan qatlam yillar o'tishi bilan oz miqdorda organik moddaga ega bo'ladi va o'simlik o'sib chiqadi. O'simlikning hayoti faoliyati tugagach u tuproqni mikroorganizmlar va organik moddalar bilan to'yintiradi. Bu hodisa doimiy takrorlanishi natijasida tuproqda gumus hosil bo'ladi. Bu jarayon uzluksiz davom etadi va biosferani bir qismiga aylanadi [13.8].

Tuproq evalutsisitasi bir necha o'n ming yillab davom etadi va o'zida turli xil xossalarni nomoyon qiladi. Ulardan fizik, kimyoviy va biologik xossalar asosiy o'rinni egallaydi.

Bir necha o'n ming yillar davomida shakllangan tuproqni asrash, himoya qilish insoniyat oldidagi asosiy vazifalardan biridir.

Tuproqning qishloq xo'jaligidagi roli va ahamiyati bebaho bo'lib tabiiy resurs vazifasini bajaradi. U o'simliklar hayoti, oziq-ovqat ishlab chiqarish va ekologik barqarorlikni taminlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tuproqning o'ziga xos xususiyati va ahamiyatini to'g'ri anglash uni samarali boshqarish va kelajak avlodlar uchun saqlashga imkon yaratadi. Tuproq tarkibidagi fosfor, azot va kaliy kabi minerallar xosildorlikni belgilovchi asosiy omillardir. Agarda tuproq sog'lom bo'lsa qishloq xo'jalik o'simliklari uchun sharoit yaratib, tuproq hosil olishni kafolatlaydi.

Hududlarda mobil laboratoriyalar tarmog'ini tashkil etib tuproq holatini diagnostika qilish hamda unumdorligini oshirishni bajarish zarur bo'lgan vazifadan hisoblanadi. Tuproqni o'rganish sohasida innovatsion yechimning qo'llanishi navbatida qishloq xo'jaligining asosiy bo'g'ini bo'lgan tuproqdan samarali foydalanish unumdorligini saqlash va uni oshirish, sog'lomlashtirish, qishloq xo'jaligi va yer egalariiga sifatli xizmat ko'rsatishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Tuproq unumdorligini saqlash va oshirishda o'g'itlardan oqilona foydalanish asosiy o'g'itlardan biridir. Organik o'g'itlarni qo'llash natijasida tuproq

tarkibidagi gumus miqdori sezilarli ko'payadi. Organik o'g'itlarning asosiy vakili g'o'ng taqchiligida uni o'rnini bosuvchi kompostlardan foydalanish gumus hosil bo'lishi va tuproq oziq rejimiga sezilarli ta'sir etishi isbotlangan [2.3.]. S.Boltayev va boshqalarning [14.15.16] ta'kidlashicha agrorudlar tuproqning fizik xossalariga ijobiy ta'sir etadi.

NATIJALAR.

Tuproq unumdorligini oshirish, Jumladan tuproqning oziq rejimini yaxshilashga oid birqator tadqiqot natijalari e'lon qilingan. Masalan. o'tloqi bo'z tuproqlarida tadqiqotchilar tomonidan o'tkazilgan tajribalar natijalariga ko'ra turli fosforli o'g'itlardan kompost tayyorlanib qo'llanilganda, tuproqning fosfor rejimiga sezilarli ta'sir qilishi isbotlangan [11.7].

Tuproq unumdorligini oshirishda cheklangan resurslardan samarali foydalanish, yangi innovatsion resurs tejamkor texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotda qo'llash muhim vazifadir. Shunday, tadbirlardan biri respublikamizda zaxirasi bisyor bo'lgan agrorudalarni tuproqqa qo'llashdir. Taqir o'tloqi tuproqlari sharoitida bentonit loyqasidan tayyorlangan noa'anaviy orgona mineral kompostlarning tuproq unumdorligiga ta'siri tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan [9] va samarali ta'sir etishi ta'kidlab o'tilgan [10].

Nafqat noan'anaviy kompostlar, baliki, kimyoviy meliorant sifatida qo'llanilgan fosfogips ham tuproq unumdorligiga sezilarli ta'sir qilishi isbotlangan [4.5.6.1.].

MUHOKAMA.

Tuproqni himoya qilish juda muhim sanaladi. Tuproqning notog'ri ishlatilishi degradatsiya va eroziyada olib keladi, bu esa xosildorlikni pasaytiradi va ekotizimlarga zarar yetkazadi. Shuning uchun qishloq xo'jaligida tuproqni to'g'ri boshqarish va melioratsiya choralari orqali uning unumdorligini saqlash zarur. Shuningdek tuproq unumdorligini oshirish va saqlashda turli kompostsoslarni qo'llash, meliorantlardan foydalanish, mineral o'g'itlardan oqilona foydalanish muhim hisoblanadi.

XULOSA.

Tuproq-tabiatning eng noyob va bebaho boyliklaridan bo'lib uning asosiy xususiyatlari va ahamiyati inson hayotining barcha qismlarida, ayniqsa qishloq xo'jaliga o'z aksini topadi. Tuproq unumdorligini oshirishda organik o'g'itlar, kompostlar, agrorudalar va meliorantlardan smarali foydalanish hamda resurtejamkor texnologiyalarni ishlab chiqish va qo'llash soha hodimlari oldida turgan ustuvor vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. A.Artikov, S.Boltayev, B.Turdiyev. G'o'zaning o'sishi, rivojlanishi va hosil to'plashiga tomchilatib sug'orilganda suvda erigan mineral o'g'itlarning me'yorlari va qo'llash usulining ta'siri. Agro ilm. T-2020. №3(66). 10-12-betlar.

2. B.A.Turdiyev, A.M.Hayitov, M.I.Mashrabov. Shishasimon fosforli o'g'itlar va ulardan tayyorlangan kompostlarni g'o'zani o'sishi va rivojlanishiga ta'siri. Qishloq xo'jaligi, chorvachilik va veterinariya sohalarida innovatsion tadqiqotlar va ularni rivojlantirish istiqbollari nomli konferensiya ma'teriallari to'plami. Samarqand-2019. 161-162-bet.

3. B.Turdiyev, M.Shaymondarova, Q.Tursoatova. Go'zaning o'sishi va rivojlanishiga shishasimon fosforli o'g'itlardan tayyorlangan kompostlarning ahamiyati. O'zbekiston janubida qishloq xo'jaligini rivojlantirish istiqbollari nomli konferensiya ma'teriallari to'plami. Termiz tumani-2020. 149-151-betlar.

4. F.Z.Imamov, B.A.Turdiyev, Sh.Karimjanova. The effect of phosphogypsum, manure and mineral fertilisers on the composition of the absorbend bases of irrigated bald meadow soils. European journal of research development and sustainability (ERDS). 2022/6. Vol. 2 No. 6.

5. F.Z.Imamov, T.Q.Ortikov. . B.Turdiyev. Fosfogips, go'ng va mineral o'g'itlarni sug'oriladigan taqir o'tloqi tuproqlarning singdirilgan asoslar tarkibiga ta'siri. Qishloq va suv xo'jaligining zamonaviy mumoomolari nomli konferensiya ma'teriallari to'plami. 169-172 –b.

6. F.Z.Imamov, B.A.Turdiyev, A.A.Mahmadaliyev, A.I.Yusupov. Janubiy mintaqaning taqir o'tloqi tuproqlari sharoitida qo'llaniladigan fosfogipsning tuproq unumdorligi ahamiyati. O'zbekiston janubida qishloq xo'jaligini rivojlantirish

7. F.Z.Imamov B.A.Turdiyev, F.H.Hoshimov. Fosfor saqlovchi o'g'itlar va ulardan tayyorlangan kompostlarni g'o'za hosildorligiga ta'sir. Qishloq xo'jaligi

ekinlarini yetishtirishda dozarb masalalar va uni rivojlantirish istiqbollari mavzusidagi konferensiya ma'teriallari to'plami. 1-qisim. T-2020. . 691-693 betlar.

8. Nazarova. S.M. "Tuproq fizikasi" Darslik. T.: 2022

9. S.Boltayev, O.Boynazarov, F.Imamov, J.Abdunazarov, B.Turdiyev, D.Artikova. Tuproq unumdorligiga noan'anaviy orgona-mineral kompostlarni qo'llash samradorligi. Life sciences and agriculture. 2021 № 3 (7). 37-53 p.

10. S.M.Boltayev, N.Abdurahimov, J.Abdunazarov, B.Turdiyev. Surxondaryoning taqir tuproqlari sharoitida ingichka tolali g'o'zani parvarishlash agrotexnologiyasida qo'shimcha oziqlantirishning ahamiyati. Qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda dozarb masalalar va uni rivojlantirish istiqbollari nomli konferensiya ma'teriallari to'plami. T-2020. 105-107-bet. istiqbollari nomli konferensiya ma'teriallari to'plami. 1-qisim. T-2020. 101-105-b.

11. Turdiyev Botirjon, Imamov Foziljon, Murodov Shoxrux, Xushbaqov Ramozon, Haitov Islom. Uzoq muddat ta'sir etuvchi shishasimon fosforli o'g'itlar va ulardan tayyorlangan kompostlarning tuproqdagi harakatchan fosfor miqdorigi ta'siri. The ministry of agriculture of the republic of uzbekistan tashkent state agrarian university. T-2020. 2-4 b.

12. Wikipediya

13. Xoliqulov Sh., P.Uzoqov., I.Boboxo'jayev. Tuproqshunoslik. Darslik. T.: 20011.

14. Дилбар Абдукаюмовна Тунгушева, Сайдулло Болтаев, Ренат Саидович Назаров. Применение нетрадиционных агротехник и компостов в хлопководстве. Современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования. 2016 г. 2101-2105 с.

15. Болтаев С.М. Туунгушова Д. А. Абдрахмонов С.О. Белоусов Э.М. Бентонит лойқасининг ғўзанинг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлигига таъсири. Пахтачилик ва дончиликни ривожлантириш муаммолар. T-2024. 156-б.

16. С.М.Болтаев. Бентонит ва ғўна асосида тайёрланган компостларнинг тупроқ унумдорлиги ва ғўза ҳосилдорлигига таъсири. Қишлоқ хўжалиги фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертацияси.